

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLIV

У р е д б и в а ч к и о д б о р :

*др Тајјана Бајицевић, др Даринка Горићан-Прежк, др Прена Грцицај, др Милка
Ивић, др Павле Пивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лојар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Мићар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Г л а в н и у р е д н и к :
МИЛКА ИВИЋ

Б Е О Г Р А Д
1 9 8 8

ИЛИЈА ЧАШУЛЕ
(Скопје)

ГРАМАТИЧКИТЕ КАТЕГОРИИ НА МАКЕДОНСКАТА ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА

Глаголската именка (ГИ)¹ на -ње во македонскиот јазик претставува комплексна зборовна категорија каде што заправо доаѓа до вкрстување на граматичките категории и особености на двете кардинални зборовни групи — на именката и на глаголот. На формално рамниште ГИ го манифестира средниот род, се образува речиси без исклучок само од имперфективни глаголи, во основа истапува во единска форма и самата по себе како инфинитна глаголска форма не содржи никаква информација по однос на времето, модалноста, лицето, статусот, бројот.

Претставувајќи номинализиран трансформ на финитна глаголска форма, ГИ на нивото на текстот се однесува како именска фраза, меѓу-

¹ ГИ досега е проучувана малку во македонистиката. Иако во основните поставки дадени кај (Конески, 1967 [1954]) се истакнува нејзиното функционирање како глаголска категорија наспроти другите одглаголски именки и се укажува на нејзината жива употреба и способност да заменува реченични конструкции, (за односот ГИ наспроти други *nomina actionis* види кај (Марков, 1971), а за разграничувањето од глаголски именки наспроти ГИ види кај (Корубин, 1980), ГИ претежно се има проучувано на зборообразувачко и морфолошко рамниште. Како експонент на „герундивијалната номинализација“ во контраст со англиската -ing форма види кај (Томиќ, 1976) и (Конечни, 1981). Некои од спецификите на македонската ГИ како секундарна именска фраза се опфатени кај (Topolińska, 1981), посебно начинот на акомодација на реченичните членови кон неа. Со ГИ во балканистички контекст патемно се занимавале (Sandfeld, 1930), (Настев, 1982 [1974]) и (Цивљан, 1979), а во врска со загубата на инфинитивот во македонскиот јазик и последиците од тој процес врз конструкциите со ГИ (Конески, 1965) и (Габинский, 1974).

Досега категориите на аспектот, определеноста и бројот на македонската ГИ не биле засегнати потемелно. Статијата е еден сосема краток синтетички исечок од докторската дисертација на авторот (Чашуле, 1986). Во дисертацијата се врши синтаксичко-семантичка анализа на ГИ во современиот македонски стандарден јазик каде што ГИ се третира како експонент на процесите на кондензација и номинализација во екстенционални и интенционални конструкции и во разновидни структури на комплементација, во автономна употреба итн., пројавувајќи низа карактеристики во своето функционирање специфични за македонскиот јазик и во контекстот на балканскиот јазичен сојуз, а посебно среде останатите словенски јазици. За анализа на функционирањето на ГИ во дискурсот на македонската народна проза од XIX век види (Чашуле, 1982).

тоа — секундарна, бидејќи е во референција не кон одделни референти (објекти во поширока смисла) од стварноста, туку кон одделни настани што се издвојуваат како ентитети. Манифестирањето на ГИ како именска фраза на формално-синтаксичко ниво го согледуваме и по начинот на нејзината модификација, на пример, со придавски модификатори и акомодацијата кон неа, и по одделните синтаксички позиции што ги зазема.

Меѓутоа, во македонскиот јазик, во основа, таа функционира како глаголска форма, како интегрален дел на глаголската парадигма, како типично глаголска категорија и нејзиниот сестран и богат развој е важна специфика на македонскиот јазик. Клучни точки во таа смисла се сите случаи на апсолутна, автономна употреба на ГИ во македонскиот јазик, дејственоста и на начин на акомодација типичен за финитните глаголски форми (во акомодацијата на субјектот, објектот, прилошките определби), општата зборообразувачка можност да се деривира од секоја глаголска основа, системскиот карактер на употребата на трансформацијата на негација, можноста за искажување на пасивна дијатеза, развојот на трансформативна можност за категоријата на повратноста, посебните функции на категоријата на определеноста и на пројавата на категоријата на аспектот, распространетата употреба во комплементација кон фазните глаголи и во перифраза со модалните глаголи и изрази, широката употреба на конструкциите со *за+ГИ* — сето тоа потврдува дека во случајот со функционирањето на ГИ во македонскиот јазик, како кардинална инфинитна глаголска форма, имаме пројава и на процеси со длабока балканска мотивираност, но и на процеси кои произлегуваат од самата системска поставеност на глаголските форми, т.е. на процеси што се во поголема мерка автохтони.

Овде ќе стане поподробно збор за мошне комплексниот начин на пројавување на одделни класични граматички категории кај ГИ. Посебно се задржуваме на категоријата на определеноста, на категоријата на аспектот и на категоријата на бројот во функционирањето на ГИ.

1.1. ОПРЕДЕЛЕНОСТ

На формално, морфолошко ниво, определеноста на ГИ се манифестира со пројавата на елементот *-шо*, (*-во*, *-но*) во исказот, или со показните заменски форми. Во функционирањето на ГИ определеноста се јавува како знак за референцијална сооднесеност кон изделен, омеѓен настан од реалноста, а и како референцијална сооднесеност кон претходно актуелизирање, претходно спомнување во текстот. Во таа своја пројава нема суштествена разлика по однос на пројавата на определеноста кај примарните именски фрази.

Меѓутоа, што е мошне значајно, определеноста на ГИ може да биде и сигнал за разграничување на одделни значења, за претеритална временска проекција, за разграничување на модални-немодални значења, ма конкретно од генеричко (вонвременско, универзално) значење, за

разлачување на временско од каузално, или каузално од кондиционално значење, за степенот на адвербијализација на одредена конструкција и за нејзината вообичаеност.

Во одделни конструкции, во одделни свои значења, ГИ е задолжително неопределена. Тоа е најизразито кога ГИ се наоѓа во т.н. апсолутна, автономна употреба, како непосреден претставител на основната предикативна содржина. На пример:

- (1) *Утре одење в град и него йрашување.*
/УТРЕ ТРЕБА ДА ОДАМ В ГРАД И НЕГО ДА ГО ПРАШАМ/²
- (2) *Ајде, станување!*
/АЈДЕ, СТАНУВАЈ(ТЕ)/
- (3) *Без викање!*
/НЕ ВИКАЈ(ТЕ)/
- (4) *И пак седење, и пак чмаење.*
/И ПАК (ТРЕБА ДА) СЕДИМЕ И ПАК (ТРЕБА ДА) ЧМАЕМЕ/
- (5) *Зголемување на стоковната размена.*
/ТРЕБА ДА СЕ ЗГОЛЕМИ/ /СЕ ЗГОЛЕМУВА СТОКОВНАТА РАЗМЕНА/
- (6) *Какво кайарење!*
/КАКО ТОА ДА СЕ КАПАРИ/
- (7) *Бре, играње!*
/БРЕ КАКО (КОЛКУ) ИГРА(АТ)/

ГИ е задолжително неопределена во специфичните конструкции за изразување на симултаност и непосредна anteriornost при кондензирање на темпорално значење во конструкциите од типот: *на+ГИ*, *едно+ГИ*, *(едно)+ГИ*, *йрво+ГИ*, *секое+ГИ*, каде што покрај силната адвербијализација на овие конструкции важно е и функционирањето на ГИ со акомодација карактеристична за финитните глаголки форми. На пример:

- (8) *Тој, едно влеување, ме йраша.*
/ТОЈ ИСТИОТ МИГ КОГА ВЛЕЗЕ МЕ ПРАША/
- (9) *Секое влеување Марија во собата, се изненадуваше.*
 1. /СЕКОГАШ КОГА ЌЕ ВЛЕЗЕШЕ МАРИЈА ВО СОБАТА, ТОЈ, СЕ ИЗЕНАДУВАШЕ/
 2. /СЕКОГАШ КОГА ЌЕ ВЛЕЗЕШЕ МАРИЈА ВО СОБАТА МАРИЈА СЕ ИЗЕНАДУВАШЕ/

² Меѓу коси загради се става експлицитната, изјаснувачка и конкурентна предикација.

и слично, наместо очекуваното:

- (10) *Едно негово влејување . . .*
 (11) *Секое влејување на Марија . . .*

ГИ е задолжително неопределена и во конструкциите кога е во структура на комплементација, во перифраза со модалните глаголи и изрази од типот:

- (12) *Тоа бара работење, несење, крпење.*
 /ТОА БАРА ДА СЕ РАБОТИ, ДА СЕ НОСИ, ДА СЕ КРПИ/
 (13) *Треба укорување.*
 /ТРЕБА ДА СЕ УКОРИ/
 (14) *Тоа сака пренесување.*
 /ТОА ТРЕБА ДА СЕ ПРЕИСПИТА/

Таков е случајот и кога ГИ во спрега со предлогот *од* означува непосредна причина во сферата на агенсот, во конструкции од типот:

- (15) *Го стори од незнаење.*
 /ГО СТОРИ ЗАТОА ШТО НЕ ЗНАЕШЕ/

Исто така и во конструкции со изразена интензивност на дејството кондензирано во номинализирана форма — како:

- (16) *Го скина од џепање.*
 /МНОГУ ГО ТЕПАШЕ/ /ГО ПРЕТЕПА/
 (17) *Го малтретираше до умойобрување.*
 /ГО МАЛТРЕТИРАШЕ ТОЛКУ МНОГУ ДУРИ НЕ МУ ГО ПОБРКА УМОТ/

Како резултат на адвербијална транспозиција на одредени структури од типот на дообјаснувачка околност, ГИ исто така е задолжително неопределена. На пример:

- (18) *Се искачивме со смеење.*
 /СЕ ИСКАЧИВМЕ А ПРИТОА СЕ СМЕЕВМЕ/
 (19) *Го поздравивме без срамење.*
 /ГО ПОЗДРАВИВМЕ А ПРИТОА НЕ СЕ СРАМЕВМЕ/

ГИ е неопределена и кога има значење на референт кон претходна информација во специјализирани конструкции:

- (20) *За знаење, знае.*
 /ШТО СЕ ОДНЕСУВА ДО ТОА ДАЛИ ЗНАЕ, ЗНАЕ/

И во одделни конструкции како јадро на именскиот предикат (што е специфичен случај на структурата на комплементација), често по праз-

ниот номинализациски маркер *шоа* кој е во референција (анафора) со поголема претходна текстуална единица, ГИ е задолжително неопределена:

- (21) *Тоа ѝрејсѝавува кршење на елементарниѝе човечки ѝрава.*
/СО ТОА СЕ КРШАТ ЕЛЕМЕНТАРНИТЕ ЧОВЕЧКИ ПРАВА/

Исто и во конструкциите со синсемантичниот глагол *дојде* + предлогот *до*, кога се сигнализира перфективниот аспект на предикацијата:

- (22) *Дојде до заосѝрување на односиѝе.*
/ДОЈДЕ ДО ТОА ДА СЕ ЗАОСТРАТ ОДНОСИТЕ/ /СЕ ЗАОСТРИЈА ОДНОСИТЕ/

Во конструкциите за изразување на непосредна антериорност со предлогот *ѝред* во спрега со копулативниот глагол *сум*:

- (23) *Кравата е ѝред оѝелување.*
/КРАВАТА САМО ШТО НЕ СЕ ОТЕЛИЛА/

И во значењата на намена, на финалност од специфичен тип, ГИ не може да биде определена:

- (24) *Ѓума за ѝвакање, машина за ѝшување.*
/ГУМА ШТО СЛУЖИ ЗА ЦВАКАЊЕ/

Тоа е случај и со конструкциите *во време* + ГИ и *во* + ГИ + *време*, што кондензираат временско значење на симултаност:

- (25) *во жниѝе време; во време (на) ѝченки коѝање*
КОГА СЕ ЖНИЕ /КОГА СЕ КОПААТ ПЧЕНКИТЕ/

Посебно треба да се одбележат конструкциите во кои објектот на номинализираната форма е во нејзина препозиција, кога ГИ никако не може да биде определена, и кога определеноста за целата конструкција е изразена во објектот:

- (26) *При ѝченки(ѝе) коѝање...*
/КОГА ГИ КОПААТ ПЧЕНКИТЕ/
(27) *Му ѝомаѝа во деца ѝледање.*
/МУ ПОМАГА (КОГА) (ЗА ДА) ГИ ГЛЕДА ДЕЦАТА/

Доколку во овие конструкции објектот се пренесе во постпозиција можно е појавување и на определена и на неопределена конструкција:

- (28) *При коѝањеѝо ѝченки...* = *При коѝање ѝченки...*
(29) *Му ѝомаѝа во ѝледањеѝо деца* = ... *во ѝледање деца.*

Во препозитивната употреба на објектот, конструкциите добиваат универзална, генеричка интерпретација, која веќе не е толку еднозначна при постпозицијата на објектот. Уште поголемо поместување во изразувањето на определеноста кај овие конструкции имаме кога тие стануваат вистински композити и кога како целина го примаат членот:

- (30) *црешини-берење-ѿо, сонце-изјревање-ѿо, јрозје-брање-ѿо, сргебие-ње-ѿо* и сл.

Конструкции во кои ГИ е задолжително неопределена се и оние со финално значење по глаголите на движење:

- (31) *Оди на шетане.*
/ОДИ ДА СЕ ШЕТА/
(32) *Се ујайдува на лекување.*
/СЕ УПАТУВА ЗА ДА СЕ ЛЕКУВА/

и нивните симетрични парови:

- (33) *Се враќа од шетане.*
со парафраза /ОТКАКО ЌЕ ПРЕСТАНЕ ДА СЕ ШЕТА СЕ ВРАЌА/ или ако актуелизираме локационо значење: /СЕ ВРАЌА ОД МЕСТО (МЕСТА) КАДЕ ШТО СЕ ШЕТА/

Во конструкциите на комплеметација со предлогот *за* со основно финално значење, доминира употребата на ГИ во неопределен облик (и кога сооднесената предикација е финитна или пак кога се работи за изјаснување на апстрактни именки или други номинални структури):

- (34) *Време за прашување...*
/ВРЕМЕ ЗА ДА ПРАША/ /ВРЕМЕ КОГА МОЖЕ ДА ПРАША/
(35) *Му отвори ѿѿи за размислување.*
/МУ ОТВОРИ ПАТ ЗА ДА РАЗМИСЛУВА/
(36) *Му остави можност за преосмислување.*
/МУ ОСТАВИ МОЖНОСТ ЗА ДА ГО ПРЕОСМИСЛИ ТОА/

и други како: (37) *јредлој за отворане мензи*; (38) *Имаше јолема желба за инаејеење.*; (39) *Има забрана за движење на товарни возила.* ГИ се јавува ретко определена во овие конструкции (како комплемент на апстрактни именки од типот *јричина, услов*) пак и во тие случаи може слободно да се употреби и во неопределена форма. (Во исто значење тоа важи и за конструкциите *заради+ГИ*). Исто и во конструкциите со копулативниот глагол *сум* и глаголот *има* \div *за* $+$ *ГИ*:

- (40) *Не си за карање.*
/НЕ ТРЕБА НЕКОЈ ДА ТЕ КАРА/
(41) *Не сум за седење.*
/НЕ СУМ ВО МОЖНОСТ/ НЕМАМ ЖЕЛБА /ДА СЕДАМ/

- (42) *Имам уште многу за одење.*

/ТРЕБА УШТЕ МНОГУ ДА ОДАМ/

Таков е случајот и со конструкциите со глаголот *има/нема* + *ГИ*:

- (43) *Враќање нема! Нема зайирање!*

/НЕ МОЖЕ ДА СЕ ВРАТИМЕ (ВРАТИШ) (ВРАТИ) (ВРАТАТ)/

Обележаноста на *ГИ* со категоријата определеност може да послужи и за разграничување на одделни значења. Тоа е посебно изразено во системот на временски-причински-условни значења. На пример, во конструкциите со предлогот *при* — определеноста на *ГИ* е еден од знаците за доминација на временското значење (покрај временската димензија на сооднесената предикација):

- (44) *При еволуција и засилување на племенските организации, Македонија ...*

/ЗАТОА ШТО СЕ ЗАСИЛУВААТ ПЛЕМЕНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ /АКО СЕ ЗАСИЛАТ ПЛЕМЕНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ .../

- (45) *Тоа можеше најдобро да се забележи при иледање од одредена далечина.*

/АКО СЕ ГЛЕДА ОД ОДРЕДЕНА ДАЛЕЧИНА/

Конструкциите со неопределена *ГИ* отвораат место за причинско и условно толкување, додека оние со определена *ГИ* го истакнуваат временското значење:

- (46) *При еволуцијата и засилувањето на племенските организации ...*

/КОГА СЕ ЗАСИЛУВААТ ПЛЕМЕНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ/

Обратен случај имаме кај конструкциите *на+ГИ*, каде што определеноста на *ГИ* означува примарност на каузалното значење:

- (47) *На тоа кажување се насмеа.*

/ЗАТОА ШТО ГО КАЖА ТОА (ТАКА) СЕ НАСМЕА/

Разграничувањето на темпоралното од каузалното значење со помош на членот имаме и кај конструкциите *со+ГИ*. Конструкциите со определена *ГИ* упатуваат на специфично значење на временска наспоредност на предикациите, додека оние со неопределена *ГИ* — на причинско-последичен однос. Всушност тука определеноста на *ГИ*, заедно со временска рамка од сооднесената предикација ја изјаснува претериталната проекција. На пример:

- (48) *Со разденувањето ситравој се расипливувал.*
 /КОГА СЕ РАЗДЕНУВАЛО/ /КАКО ШТО СЕ РАЗДЕНУВА-
 ЛО ТАКА/ /ЗАТОА ШТО СЕ РАЗДЕНУВАЛО.../ (времен-
 ско значење и имплицирана каузалност) и
- (49) *Со потпирање врз сојсивени сили ќе успееме.*
 /ЗАТОА ШТО СЕ ПОТПИРАМЕ/ /АКО СЕ ПОТПИРАМЕ/
 (каузално и кондиционално значење)

Се разбира дека повлекувањето на строга граница не е можно затоа што можеме да најдеме и случаи со определена ГИ да се прави обид за изразување на кондиционално значење, но тоа не е во согласност со општите системски законитости.

Така, ако се употреби:

- (50) *Со потпирањето врз сојсивени сили ќе успееме.*

— определеноста на ГИ наложува толкување причинско /ЗАТОА ШТО СЕ ПОТПИРАМЕ/, додека конструкцијата (49) наложува кондиционална интерпретација. Или уште појасно во:

- (51) *Со воведувањето променлив делејат се создаваат можности...*
 /ОТКАКО СЕ ВОВЕДЕ/ /ЗАТОА ШТО СЕ ВОВЕДЕ/

наспроти:

- (52) *Со воведување променлив делејат се создаваат можности...*
 /АКО СЕ ВОВЕДЕ/ /КОГА ЌЕ СЕ ВОВЕДЕ/

Тука јасно се гледа разграничувањето: *временско, причинско* наспроти *кондиционално*, т.е. *преетеритијална* наспроти *футурска*, *модална* проекција.

Исто разграничување имаме и во комплементација кон т.н. *verba declarandi*:

- (53) *Зборувам за одењето таму.* и
- (54) *Зборувам за одење таму.*

Присутноста на членот како надворешна ознака на определеноста како категорија на секундарната именска фраза не упатува на претеритално толкување: /ЗБОРУВАМ ЗА ТОА КОГА ОДЕВМЕ ТАМУ/, додека неопределената кондензира модално значење: /ЗБОРУВАМ ДЕКА ТРЕБА ДА ОДИМЕ ТАМУ/. Јасно е дека овие разграничувања се резултат на темелната опозиција — референтност кон одделен реален настан и референтност кон генеричност, меѓутоа тоа се одразува и на останатите категоријални определби — време, модалност итн. Посебно е интересно што употребата на определена ГИ во одредени генерички именски фрази, со општо, универзално значење е предуслов за постоењето на одредени конструкции. Така речиси неприемливо е: (55) *Сакам скијање.*, но сосема обично (56) *Го сакам скијањето.*

Употребата на определена или неопределена ГИ во секундарни именски фрази со генеричко значење во голем број случаи не е строго регулирана во македонскиот јазик. Во некои конструкции генеричкото значење бара неопределена ГИ, во некои определена, а во голем број случаи појавата на членот е факултативна. На пример во конструкциите *йри+ГИ* во генерички именски фрази имаме и определена ГИ (57) *Можсай да се обезбедуваат и со учество на граѓаниите йри користењето на здравственаа заштитија*, на слободно може да се употреби и со неопределена ГИ: (57а) *... со учество на граѓаниите йри користење на здравственаа заштитија*. или (58) *При отворање, враќајќа крчка*. и (58а) *При отворањето враќајќа крчка*.) — се разбира со нужното разграничување на каузалното и временското од кондиционалното значење.

Како што истакнавме, ГИ е задолжително определена кога реферира кон конкретен, изделен, омеѓен настан од стварноста и кон претходно спомнување во текстот, и во таа смисла интересна е употребата на членските морфемии што означуваат просторна определеност спрема учесниците во комуникацијата. На пример:

- (59) *Се чини како да му е првата работа на дедото, по мислење да се искачи по неа горе.*

или:

- (60) *Да се пие вода по копанево.*

Во употребата на членот со елементот *-в-* кај ГИ немаме просторно туку временско сооднесување спрема учесниците во комуникацијата: (*ова копане* — *копанево* — *сега*, во она дејство во кое сега учествуваме, во сегашноста) и имплицирање на поголема здруженост во одвивањето на дејството што отвора пат секако и за одделни чисто стилски знаци.

Определеноста, од чисто именска категорија, бидејќи дел од ГИ како секундарна именска фраза, се употребува, како што покажавме, и за разграничување на чисто глаголски категоријални определби и значења. Притоа мошне е важно што во оние конструкции во кои ГИ се јавува како замена на некогашниот инфинитив и посебно во нејзината автономна, т.е. апсолутна употреба, определувањето на ГИ е невозможно. Тоа може да биде важен знак за нејзиното функционирање како интегрална глаголска зборовна категорија.

1.2. АСПЕКТ

По однос на зборообразувачкиот модел на ГИ во современиот македонски јазик, таа се образува речиси исклучиво од имперфективни глаголи со наставката *-ње* (исклучоци прават ГИ како: *йрошјење*, *кришење*, *сјање*, *брање* и сл.). Меѓутоа тоа претставува факт само на формално рамниште, бидејќи во својата употреба глаголската именка во најразновидни конструкции може да го актуелизира и имперфективниот и пер-

фективниот вид. Дури и на формално, зборообразувачко рамниште при секундарниот процес на имперфективизација (посебно кај итеративните глаголи) со наставката *-ува*, станува можна деривацијата на ГИ виртуелно од секоја глаголска основа.

Длабинското аспектуално определување е зависно од значењето на конструкцијата со ГИ и нејзиниот однос со сооднесената реченична предикација. Така на пример, во кондензирањето на темпорално значење на симултаност се актуелизира имперфективниот аспект, додека во значењето на anteriornost и posteriornost се актуелизира перфективниот аспект. Одредени двојности се појавуваат во случаите кога одредена конструкција можеме да ја толкуваме (т.е. навлегувајќи во нијансите на нејзиното темпорално значење) било како сосема непосредна anteriornost или posteriornost, било како наспоредност на предикациите. Кај конструкциите со ГИ што кондензираат каузално значење, во зависност од непосредниот и поширокиот контекст може да се актуелизираат и двата аспекта, со тоа што кај итеративните глаголи повообичаена е пројавата на перфективниот аспект во толкувањето, т.е. изјаснувањето на конструкциите. Кај разновидните конструкции со интенционално значење, а и во структурите на комплементација со предлогот *за*, доминира изјаснувањето на перфективен аспект, иако тоа е и во зависност и од семантиката на номинализираниот глагол, а и од временската проекција (и модалната) — доколку имаме футурска, преземтска или модална проекција се актуелизира перфективниот аспект, а поретко имперфективниот. За изјаснувањето на аспектот играат улога и модификаторите на ГИ, т.е. дали тие укажуваат на процесуалност на дејството кондензирано во номинализираната форма или на негова опфатност, завршеност, заокруженост. На пример:

- (61) *Тоа е љубително за најнајмногу развласетување на буржоазијата.*
(имперфективен аспект):

/И НАТАМУ ДА СЕ РАЗВЛАСТУВА БУРЖОАЗИЈАТА/

Но, перфективен аспект во:

- (62) *Тоа е љубително за љубително (целосно) развласетување на буржоазијата.*

/ЗА ЦЕЛОСНО ДА СЕ РАЗВЛАСТИ БУРЖОАЗИЈАТА/

Сите конструкции со каузално и кондиционално значење што можат да добијат и темпорална интерпретација на posteriornost исто така го актуелизираат перфективниот аспект.

Во структурите на комплементација по фазните глаголи, по одредени модални глаголи и изрази (кога се јавуваат конкурентни конструкции со *да*-речениците) се изјаснува имперфективниот аспект на номинализираниот глагол, иако целосната структура (на пример со фазните глаголи) — инцептивни и терминативни актуелизира перфективен аспект.

Во комплементација кон *verba sentiendi* и *verba affecti*, како и во конструкциите *има+ЗА+ГИ* и *сум+ЗА+ГИ*³, се актуелизира имперфективниот аспект, додека кај конструкциите *нема+ГИ* (со модално значење) се актуелизира перфективниот аспект.

Овие наизнаки по однос на глаголскиот вид јасно покажуваат дека ограничувањата што постојат на формално, т.е. зборообразувачко рамниште по однос на перфективниот аспект, т.е. бришењето негово кај ГИ не ги блокираат аспектуните разграничувања што се пројавуваат кај одделните конструкции, па во таа смисла потребен е поинаков пристап во натамошното толкување на пројавата на категоријата на аспектуноста кај ГИ.

1.3. БРОЈ

Како што укажавме погоре, ГИ како кондензатор на најразновидни значења истапува во основа во својата единска форма. Всушност и еден од критериумите за оценка на развојот на процесот на супстантивизација кај ГИ е дали употребата на множинска форма означува множество на референти или пак суштински не го менува значењето на секундарната именска фраза. Во врска со тоа, пројавата на категоријата на бројот кај предметените ГИ (кои од *илајолски именки* стануваат *оділајолски именки*) од типот: *јадење, љечење, сирење, имање*, е идентична како кај останите примарни именски фрази.

Меѓутоа, множинските форми на ГИ можат и да означуваат посебен вид на квантификација. Во тие случаи може да се работи за фиксирање на повеќе точки во одвивањето на еден процес, со итеративно значење — на пример (63) *При нејовише навраќања на џоа месџо = При нејовише навраќање на џоа месџо.*, или на најразновидни пројави на одредено глаголско дејство: (64) *Посијојат најразлични сфаќања* и сл., наспроти (65) *Имаме најразлично сфаќање на овој џроблем.* Или: (66) *Како од усјатаја на друј човек да ѝ слуша својше сојсјивени внајреши слайко-џакосни џојфрлања.* наспроти евентуалното: *да ѝ слуша својше внајрешино слайко-џакосно џојфрлање.* — како да имаме разграничување на одредени разновидности на процесот на *џојфрлање*.

Исто така и по *verba sentiendi*: (67) *Слушаа жулења на мисџија* наспроти: *Слушаа жулење на мисџија.* или (68) *Не ѝ чу волчише завиња.* наспроти *Не ѝ чу волчишо завињање.* или (69) *Се слунааџ џукања од џушки.* наспроти *Се слуша џукање од џушки.*

Во основа и со единската и со множинската форма се изразува истото суштинско значење, со тоа што со множинската форма се сака да се постигне или прикажување на разновидности, на повеќекратно одвивање на дејството или пак само за одреден експресивен ефект, т.е. таа е маркирана.

³ Види погоре, во примерите (40), (41) и (42).

Во нашиов труд правиме обид да го покажеме комплексниот начин на пројавување на граматичките категории на определеноста, видот и бројот кај ГИ во македонскиот јазик во светлината на нејзината распространетост и богатство на функции како глаголка категорија во македонскиот јазик. Анализата покажува дека граматичките категории кај ГИ во која имаме вкрстување меѓу зборовната група на именките и зборовната група на глаголот треба да се проучуваат не само на морфолошко рамниште, туку да се сооднесуваат со суштествените семантичко-синтаксички признаци. Само на тој начин може да се расветлат промените и поместувањата што настануваат—како што е на пример означувањето со определеноста на темпорални и модални разграничувања или актуелизирањето на аспектот и покрај неговото бришење на формално рамниште или пак означувањето со категоријата на бројот одредено итеративно значење.

ПОСОЧЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Габинский, М. А., (1974), „Герундизация имени действия в македонском языке, III Международный съезд по изучению стран юговосточной Европы, Доклады и сообщения советской делегации, Москва.
- Конески, Б., (1967) [1954] *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Конески, Б., (1965), *Историја на македонскиот јазик*, Просвета — Белград, Кочо Рацин — Скопје.
- Конески, Б., (1981), *Номинализацијата во јазикот на англиската и македонската стручно-научна литература*, (Контрастивна анализа), Скопје. (Докторска дисертација).
- Корубин, Б., (1980), *Јазикот наш денешен*, „Студентски збор“, Скопје.
- Марков, Б., (1971), „Имени со значењето дејство во современиот македонски јазик“, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 23, Скопје, с. 497—555.
- Настев, Б., (1982) [1974], „За употребата на глаголната именка во македонскиот и ароманскиот јазик“, I научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје.
- Томик, О. М., (1976), „Неколку збора за основните типови на англиски номинализации и нивните македонски еквиваленти“, Годишен зборник на Филолошкиот факултет, кн. 2, Скопје, с. 41—51.
- Цивьян, Т. В., (1979), *Синтаксическая структура балканского языкового союза*, Наука, Москва.
- Чашуле, И., (1982), *Глаголната именка во прозните текстови на Марко Цепенков и Кузман Шайкарев*, Филолошки факултет, Скопје.
- Чашуле, И., (1986), *Глаголната именка во современиот македонски литературен јазик*, Филолошки факултет, Скопје. (Докторска дисертација).
- Sandfeld, K., (1930), *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*, Société de Linguistique, Paris.
- Topolińska, Z. (1981), *Remarks on the Slavic Noun Phrase*, PAN, Institut języka polskiego, Ossolineum (esp. "Secondary Noun Phrases — Products of Nominalisation", pp. 128—151) Warszawa.

Summary

Ilija Čašule

**THE GRAMMATICAL CATEGORIES OF THE MACEDONIAN
VERBAL NOUN**

The Macedonian verbal noun (VN) is a complex word category where the crossing of the grammatical categories of the two cardinal word groups (the noun and the verb) is particularly manifest. Being a nominalized transform of a finite verbal form, the VN on text level functions as a noun phrase which is secondary, because it refers not to particular objects of reality, but to particular events which are treated as entities.

In Macedonian, however, the VN basically functions as a verbal form, as an integral part of the verbal paradigm, and its multifaceted development is an important specific trait of Macedonian. The arguments for treating the VN as a verbal category are: its uses in absolute, autonomous predicative position; the possibilities of accomodation to it by means typical of the finite verbal forms; the general derivational possibility from every verbal base; the systemic character of the transformation of negation; the aptness for expressing passive diathesis; the development of a transformational possibility for the category of reflexiveness, the particular functions of the category of definiteness and the manifestation of aspectual distinction, the wide use in structures of complementation to phasal verbs and in periphrasis with modal verbs and expressions; the wide use of the constructions of the type *za + VN*.

In this paper an attempt is made to show the complex means of the manifestation of the grammatical categories of definiteness, aspect and number in the Macedonian VN. The analysis shows that these grammatical categories should be investigated not only on the morphological level, but to be correlated with the essential semantic-syntactic traits. That is the only way to show the displacements and changes which are taking place — specifically the use of the category of definiteness to demarcate temporal vs. causal and conditional vs. modal meanings; the actualization of aspect in spite of its voidness at the formal level and the demarcation of iterative meaning with the category of number.